

Jolanta Maroń, Kinga Szmigiel

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
e-mails: {zajacjol; kinga.szmigiel}@uek.krakow.pl

**SPECJALNE STREFY EKONOMICZNE –
SZANSE I WYZWANIA DLA ROZWOJU
GOSPODARKI CHIŃSKIEJ REPUBLIKI LUDOWEJ**

**SPECIAL ECONOMIC ZONES –
OPPORTUNITIES AND CHALLENGES
FOR THE DEVELOPMENT OF CHINA**

DOI: 10.15611/pn.2017.486.01

JEL Classification: F23

Streszczenie: Po przemianach w polityce Chińskiej Republiki Ludowej i odejściu od doktryny Mao Zedonga, jego następcą Deng Xiaoping skierował gospodarkę kraju na nowe tory. W ciągu następnych lat chiński rozwój ekonomiczny doprowadził do spektakularnych osiągnięć, dzięki którym Chiny stały się w 2015 r. drugą potęgą gospodarczą świata. Jedną z metod osiągnięcia tego sukcesu było utworzenie i rozwijanie specjalnych stref ekonomicznych. Przykład powodzenia tej koncepcji posłużył za punkt wyjścia do ekspansji handlowej i przemysłowej ChRL, zwłaszcza na kontynent afrykański. Mimo pewnych trudności i zagrożeń, trud włożony w unowocześnianie gospodarki otwiera zarówno Afryce jak i Chinom nową perspektywę pomyślności gospodarczej i wzrostu poziomu życia mieszkańców.

Słowa kluczowe: rozwój gospodarczy, specjalne strefy ekonomiczne, Chiny, Afryka.

Summary: After the changes in the policy of the People's Republic of China and the departure of the doctrine of Mao Zedong, his successor Deng Xiaoping directed the country's economy to new heights. Over the next few years, China's economic development has led to spectacular achievements that have made China the second-largest economic power in the world in 2015. One of the ways to achieve this success was the creation and development of Special Economic Zones. The successful example of this concept served as a starting point for the commercial and industrial expansion of the PRC, especially for the African continent. Despite some difficulties and threats, the efforts made in modernizing the economy open up both Africa and China a new perspective of economic prosperity and an increase in the standard of living of the population.

Keywords: economic development, special economic zones, China, Africa.

1. Wstęp

Chińska Republika Ludowa po zakończeniu II wojny światowej stała się krajem komunistycznym, a dominującą doktryną gospodarczą i polityczną stały się myśli I sekretarza Chińskiej Komunistycznej Partii Ludowej Mao Zedonga [Chang 2006]. Najbardziej zgubnym etapem tego okresu stała się rewolucja kulturalna, która doprowadziła do zapaści kulturowej i gospodarczej tego potężnego niegdyś państwa. Po śmierci Mao jego następcą Deng Xiaoping zdecydował w 1978 r. o wprowadzeniu kraju na drogę reform. Celem zmian była nowa polityka gospodarcza zakładająca otwarcie Chin na świat i rozpoczęcie kooperacji i kontaktów politycznych z krajami Zachodu. W ich ramach w 1979 r. zapadła decyzja o utworzeniu w Chinach Specjalnych Stref Ekonomicznych (SSE), co miało na celu wieloaspektowy rozwój gospodarki i otwarcie jej na świat. Jednocześnie jednak ewentualne rozprzestrzenianie wzorów zachodnich miało być ograniczone poprzez silne oddzielenie obszarów stref od reszty terytorium Chin [Durski 1988].

Wielu badaczy uznaje, że Chiny zawdzięczają swój sukces gospodarczy właśnie specjalnym strefom ekonomicznym [Sang 1993; Zeng 2011]. W trzydziestoletnim okresie ich funkcjonowania Chiny stały się największym światowym beneficjentem Bezpośrednich Inwestycji Zagranicznych, eksporterem i posiadaczem rezerw dewizowych. Działanie SSE było wyznacznikiem tych zmian, ale pozostają one wydzielonymi obszarami, których sytuacja gospodarcza i polityczna nie przystaje do warunków panujących w całym Chinach, zgodnie z przyjętą doktryną „Jeden kraj – dwa systemy”.

Zarówno na gruncie krajowym, gdzie konieczne są reformy wynikające ze zmian na rynku globalnym i starań o zbudowanie nowoczesnej gospodarki opartej na wiedzy, jak i w krajach Afryki, gdzie Chińczycy muszą sprawdzić się w nowych rolach [Bräutigam et al. 2010], specjalne strefy ekonomiczne stanowią dla Chin zarówno ogromną szansę jak i ogromne wyzwanie. Celem niniejszego artykułu są analiza i ocena tego, w jaki sposób Chiny dotychczas radziły sobie z wyzwaniami związanymi z budową i wspieraniem specjalnych stref ekonomicznych i jak wykorzystały wynikające z ich funkcjonowania szanse.

2. Specjalne strefy ekonomiczne w Chinach

Specjalne strefy ekonomiczne stanowią jedną z form obszarów gospodarczo uprzywilejowanych funkcjonujących we współczesnej gospodarce światowej. Forma nadania strefom statusu uprzywilejowania oraz zakres bodźców finansowych i organizacyjnych przyznawanych podmiotom rozwijającym w nich działalność finansową uzależnione są od zadań, jakie mają spełniać. Uprzywilejowanie strefy polega na stworzeniu dla działających w niej podmiotów warunków prawnych, administracyjnych, fiskalnych, celnych lub finansowych korzystnych w porównaniu z tymi, które obowiązują powszechnie na terenie danego kraju. Może ono przejawiać się w posta-

ci: zwolnień lub ulg w podatku dochodowym, zwolnień z opłat celnych, uproszczenia procedury odpraw celnych, ułatwień w transferze zysków za granicę, zmniejszenia podatków lokalnych, uproszczenia zasad prowadzenia ksiąg rachunkowych, stosowania przyśpieszonej amortyzacji, zmniejszenia obciążeń pracowniczych, preferencji bądź gwarancji kredytowych, zmniejszenia bądź zniesienia podatku gruntowego, uproszczenia procedury zatrudniania i zwalniania pracowników.

Strefy uprzywilejowane można określić jako gospodarczo-prawne enklawy występujące na terytorium danego państwa, które charakteryzują się odrębnością ekonomiczną w zakresie finansów i administracji, a także odrębnością w zakresie formalno-prawnym. W literaturze przedmiotu wymienia się najczęściej trzy rodzaje stref, są to: strefy wolnocłowe, specjalne strefy przemysłowe oraz strefy eksportowe [Pilarska 2009, s. 8]. Należy również odnotować istnienie innych typologii stref, jak na przykład podział na strefy wolnego handlu, strefy handlu zagranicznego, strefy przetwórcze eksportowe, specjalne strefy ekonomiczne, wolne strefy ekonomiczne oraz parki technologiczne, co odzwierciedla formę organizacji i zakres prowadzonej tam działalności [Budzowski 1999]. Natomiast ze względu na cel działania i specjalizację można podzielić strefy na: handlowe, produkcyjne i usługowe [Brdulak, Niedziółka 2000].

W Chinach natomiast można wyróżnić aż dziesięć rodzajów zorganizowanych obszarów gospodarczych: specjalne strefy ekonomiczne, strefy rozwoju gospodarczego i technologicznego, przemysłowe strefy rozwoju *high-tech*, strefy wolnocłowe (zwane także nadmorskimi miastami otwartymi), nadgraniczne strefy współpracy gospodarczej, parki przemysłowe, strefy inwestowania, strefy handlu, strefy (centra) logistyczne, przetwórcze strefy eksportowe. Kolejne rodzaje stref są często dołączane do istniejących wcześniej obszarów uprzywilejowanych, aby wspierać je np. w sferze nowych technologii, pozyskiwania finansowania czy logistyki. Na przykład SSE Shenzhen otrzymało wsparcie w postaci specjalnych przywilejów przyznanych jednemu z dystryktów miasta: Qianhai, w celu stworzenia tam centrum finansowego mającego dorównać temu w Hongkongu.

Liczba wszystkich rodzajów funkcjonujących w Chinach specjalnych obszarów gospodarczych stale ulega zmianie, ponieważ rząd centralny w miarę potrzeb otwiera nowe strefy. Za jego zgodą również władze prowincji oraz władze lokalne tworzą własne wolne obszary gospodarcze. Jednak najbardziej znane i najważniejsze z punktu widzenia znaczenia ekonomicznego pozostają specjalne strefy ekonomiczne. Cztery najstarsze, tzw. strefy uprzywilejowania ekonomicznego powstały w Shenzhen, Shanton, Xiamen i Zhuhai [Spence 1990, s. 637]. W 1988 r. jako kolejna dołączyła do nich wyspa Hainan, która została w całości przekształcona w SSE. Kolejny prezydent Jiang Zemin, założył specjalną strefę ekonomiczną w szanghajskim Pudongu, jednej z dzielnic miasta [Jagiello 2000]. Miała ona uczynić z Szanghaju centrum handlowo-finansowe Chin, co biorąc pod uwagę dynamiczny wzrost gospodarczy w latach 90. rzutujący na sytuację całego regionu [Sang 1993], należy uznać za zrealizowane zamierzenie. Natomiast decyzją prezydenta Chin Xi Jinpinga

kolejna strefa ma połączyć Pekin z miastem Tianjin (Tiencin) i pozostałą częścią prowincji Hebei, tworząc tym samym gigantyczne *megalopolis*, którego ludność ma przekroczyć 130 mln.

Status SSE w Chinach reguluje ok. 30 aktów prawnych na poziomie krajowym i dodatkowe prawa wydawane przez władze lokalne. Kancelaria Rady Państwowej do spraw SSE sprawująca nadzór nad strefami przygotowuje dla nich wytyczne polityczne. Również władze lokalne tworzą strategie rozwoju stref, które są regularnie poddawane ocenie i ewentualnie dostosowywane do zmieniających się warunków rynkowych. Jest to również ważna kwestia z punktu widzenia potencjalnych inwestorów ponieważ określone kierunki rozwoju danej strefy pozwalają ocenić, czy dany typ działalności wpisuje się w specjalizację strefy, a tym samym czy najpierw otrzyma pozwolenie na dokonanie inwestycji, a następnie z jakim spotka się traktowaniem i na jakie ulgi może liczyć.

Transformacja specjalnych stref ekonomicznych w 2013 r. i wdrożenie strategii podnoszenia innowacyjności uwydatniło pogłębiające się sprzeczności ekonomiczne i trudności, w tym niedostatek zamówień na produkcję przemysłową, wzrost kosztów surowców i kosztów zatrudnienia. Zostały one jednak przewyżnione i stopa wzrostu w pięciu głównych strefach ekonomicznych znacznie przekroczyła średnią krajową. Dwucyfrowe wskaźniki wzrostu PKB zostały osiągnięte w Shenzhen (10,5%), Zhuhai (10,5%) i Shantou (10,0%), a w Hainan 9,9%. Jednocześnie w całych Chinach tempo wzrostu PKB wyniosło w 2013 r. 7,7% [Tao, Yuan (red.) 2016, s. 6].

Chińskie SSE stale się rozwijają i postępuje proces ich modernizacji. Dzieje się tak przy równoczesnym strukturalnym spowolnieniu gospodarki. Osiągnięcia, które zostały dokonane w Shenzhen, Shantou, Zhuhai, Xiamen i Hainan, stopniowo podnoszą poziom rozwoju tradycyjnych gałęzi przemysłu i przyspieszają ich przystosowanie do nowoczesnej struktury przemysłowej. W celu zapewnienia sukcesu nowych zaawansowanych technologicznie przedsięwzięć zastosowano politykę preferencyjną dla rozwoju strategicznych gałęzi przemysłu. Zapewniono im priorytetowe traktowanie w zakresie wykorzystania gruntów, preferencyjne warunki finansowania, opodatkowania, dostarczania energii, dostępu do badań naukowych, uprawnień do handlu zagranicznego itp. Działania te odzwierciedlają kwestie uznane przez chińskie władze za kluczowe i optymalizują kierunki promowania rozwoju strategicznych gałęzi przemysłu. Poszczególne strefy podlegają oczywiście specjalizacji i skupiają się na wspieraniu wybranej grupy branż *high-tech*.

Na przykład w Xiamen skoncentrowano się na budowaniu parku technologicznego dla rozwoju technologii informatycznych nowej generacji, technologii biomedycznej, nowatorskich usług medycznych, wykorzystywania nowych materiałów, oprogramowania i fotoelektryczności. Warto przytoczyć tu branżę biotechnologii medycznej, która stanowi dobry przykład wdrażania strategii wsparcia sektora *high-tech*. Wartość branży biofarmaceutycznej w Xiamen wyniosła w 2013 r. 8 mld juanów. Wraz z budową i rozwojem Haicang Biopharmaceutical Industrial Park

powstała wysokiej jakości platforma inkubacji i pilotażowy program rozwoju dla tej branży [Tao, Yuan (red.) 2016, s. 9]. Stanowi to bazę, którą wykorzystać mogą liczne przedsiębiorstwa produkujące biofarmaceutyki. W ramach SSE zagwarantowano również kompleksowe wsparcie dla inicjatyw innowacyjnych w regionalnym przemyśle biofarmaceutycznym. Przykładowe wdrożone projekty obejmują: Lanwan Biological Project, Top Health, AmoyDx, biofarmaceutyk ogólnego przeznaczenia Phase II itp. Tak więc specjalizacja w kierunku branży biofarmaceutycznej ma mocne podstawy praktyczne i jej dalsze wspieranie nie pozostaje jedynie w sferze planów, ale jest aktywnie wdrażane i finansowane ze środków państwowych.

W 2014 r. gospodarka Chin zaczęła zmieniać kierunek rozwoju od „starej normalności do nowej normalności”. Ewolucja ta odbywała się w wymiarze międzynarodowym, przestrzennym, jak również regionalnym. Nastąpiło przesunięcie punktu zainteresowań inwestorów na osiągnięcie porównywalnych ze światowym poziomem korzyści i wznowienie tendencji do protekcjonizmu handlowego. Wiązało się to z wywieraniem presji na dokonywanie reform i z ogromnymi zmianami w chińskich strefach ekonomicznych. Zmiany te obejmowały reorganizację struktury przedsiębiorstw i dostosowanie trybu zarządzania nimi do osiągnięcia szybszego wzrostu gospodarczego. Specjalne strefy ekonomiczne, które strukturalnie opóźniały ten trend rozwojowy, znalazły się w punkcie zwrotnym. W celu rozwiązania trudności, z jakimi się borykały, przyjęto koncepcję jednoczesnej ich rewitalizacji i specjalizacji. Dawało to szansę, jakkolwiek usłaną wyzwaniami i trudnościami, aby SSE stały się lokomotywami zmian w dążeniu do zapowiadanej „nowej normalności”. Reformy wymagały zmian instytucjonalnych i systemowych obejmujących optymalizację i unowocześnienie strukturalne oraz umiędzynarodowienie. Tak nakreślone plany musiały uwzględnić efektywne scalenie poszczególnych sfer ekonomicznych prezentujących różne poziomy instytucjonalne, gospodarcze i kulturowe.

W obliczu nowych wyzwań realnymi wymogami stały się także oszczędność energii, redukcja emisji substancji szkodliwych, optymalizacja wykorzystania zasobów naturalnych i ochrona środowiska. Nastawione na intensywny rozwój Chin długo ignorowały powyższe problemy, czego skutkami są m.in. wysoki poziom zanieczyszczenia wielu obszarów oraz rosnące rozwarstwienie społeczeństwa. Na przykład występuje wyraźna różnica w poziomie życia ludności z obszarów rolniczych i wielkich aglomeracji (przy czym na ten ostatni istotny wpływ ma rozwój sektora nieruchomości). Winę za ten stan ponosi brak zrównoważenia rozwoju obszarów wiejskich i miejskich.

Trudno również porównywać stopień rozwoju ekonomicznego części południowo-wschodniej Chin, która ze względu na umiejscowienie licznych portów morskich miała większe szanse na bogacenie się, z terenami centralnymi i zachodnimi pozbawionymi takiego potencjału handlowego. Z natury rzeczy obszary nadmorskie były również bardziej otwarte i lepiej przygotowane na wspólne przedsięwzięcia z udziałem kapitału zagranicznego. Stąd też najstarsze i najbardziej rozwinięte chińskie SSE powstały w południowej części nadmorskiej prowincji Guangdong. Naj-

lepszym na to dowodem jest bardzo dynamiczny rozwój pierwszej SSE Shenzhen [Jagiello 2000, s. 218], położonej blisko Hongkongu i mogącej czerpać z tego obszaru, pozostającego do roku 1997 w dzierżawie Wielkiej Brytanii, wzorce kształtowania stosunków gospodarczych pochodzące z rozwiniętych krajów Europy Zachodniej.

3. Shenzhen jako przykład sukcesu chińskich specjalnych stref ekonomicznych

SSE Shenzhen, będąc pierwszą założoną w Chinach specjalną strefą ekonomiczną, stanowi bardzo dobry przykład ewolucji tego instrumentu od eksperymentalnego okna na świat, poprzez katalizator inwestycji zagranicznych, aż po motor wzrostu gospodarki opartej na wiedzy [Zeng 2011].

Nazwę Shenzhen odnotowano w dokumentach historycznych w XVII w., kiedy to rząd dynastii Qing zbudował wieże obronne w Bao'an [Shenzhen Museum 1999, s. 6] oraz nazwał jedną z nich Shenzhen, prawdopodobnie ze względu na to, iż okolica była poprzecinana głębokimi rowami melioracyjnymi, nawadniającymi pola ryżowe (*shen* oznacza głęboki, *zhen* oznacza rów nawadniający) [Shenzhen Government Online]. Z początkiem rozwoju Chińskiej Republiki Ludowej w 1949 r., prowincja Shenzhen podobnie jak reszta kraju poddana została kolektywizacji (lata 50.) oraz Kulturalnej Rewolucji (lata 60. oraz 70.). Procesy te spowodowały, iż rejon Bao'an stał się jednym z najbiedniejszych regionów kraju.

Ze względu na bliskość Hongkongu, Bao'an zostało uznane za dobre miejsce do rozwoju zorientowanej na eksport gospodarki. Dysponował on w opinii ówczesnych władz dużym potencjałem rozwojowym, pomimo tego, że siła robocza miała tam zostać w większości dopiero ściągnięta, a infrastruktura wybudowana. W rzeczywistości za jedną z przyczyn założenia pierwszej SSE właśnie w Bao'an można uznać chęć zapobieżenia nielegalnej migracji poprzez przyciągnięcie inwestycji z restrukturyzowanego Hongkongu.

W 1980 r. w Shenzhen, a następnie w Zhuhai powstały pierwsze w Chinach specjalne strefy ekonomiczne [Bell i in. 1993, s. 38]. W kolejnym roku dołączyły do nich Shantou oraz Xiamen. Nowo powstałym strefom powierzono następujące funkcje [Shenzhen Museum 1999, s. 22]:

- „okna na świat” pozwalającego na obserwację globalnych trendów w rozwoju gospodarczym, naukowym, technologicznym oraz przyciąganiu zarówno inwestorów jak i nowych technologii [McGregor 1993];
- „poligonu doświadczalnego” dla reform, np. specjalnych systemów zarządzania, elastycznych narzędzi ekonomicznych do wzbogacenia gospodarczej współpracy oraz przepływu technologii pomiędzy Chinami a zagranicą oraz w bardziej ogólnym ujęciu instrumentów rynkowych;
- miejsca szkoleń dla talentów w Chinach.

Postawiło to przed lokalnymi władzami SSE, w tym także Shenzhen, niebywałe wyzwania. Po raz pierwszy w historii ChRL władza na poziomie miasta, które w tamtym okresie było jeszcze stosunkowo niewielkie i słabo rozwinięte, uzyskała zadanie prowadzenia miejscowej gospodarki, zamiast wypełniać polecenia inwestycyjne centralnych ministerstw. A zatem, w pionierskim systemie reform lokalne rządy zmuszone były do „przekraczania rzeki, stąpając ostrożnie po kamieniach” (zgodnie ze słynnym określeniem Deng Xiaopinga, odnośnie do reform gospodarczych wprowadzonych w Chinach na przełomie lat 70. i 80., które miały charakter zmian stopniowych, realizowanych ostrożnie, metodą prób i błędów) [Pieczonka 2012].

Wyzwania związane z budowaniem specjalnej strefy ekonomicznej na bardzo zacofanym w rozwoju obszarze same w sobie należy uznać za poważne. W przypadku pierwszych SSE powstających w Chinach dodatkowe obciążenie stanowiło to, że cała ich struktura i sposób funkcjonowania miały charakter eksperymentalny. Aby móc podołać tym wyzwaniom, władze miejskie Shenzhen musiały znacznie rozwinąć gospodarkę zorientowaną na eksport poprzez przyciągnięcie inwestycji zagranicznych. Należało środowisko inwestycyjne usprawnić – ulepszyć zarówno miękką, jak i twardą infrastrukturę, wprowadzić reformy administracyjne, wszystko po to, aby stworzyć nowoczesne miasto przemysłowe, które przyciągnęłoby zagranicznych inwestorów.

W latach 90. przeprowadzono w Shenzhen reformy administracyjne, w celu oddzielenia jednostki administracyjnej od przedsięwzięć gospodarczych. Zredukowano rządowe wydziały z 44 do 40, a jednostki pracujące zredukowano z 11 do 8 [Shenzhen Museum 1999, s. 275]. Wiodącą dyrektywą było tak zwane rządowe pielęgnowanie rynku. Oznaczało to, że rząd stopniowo liberalizował rynek, zwiększał swobodę działalności przedsiębiorstw oraz wspierał wydajność. W 1994 r. rząd nakazał oddzielenie funkcji wykonawczych i gospodarczych. Separacja ta miała znaczny wpływ na wzrost inwestycji zagranicznych w strefie od połowy lat 90.

W 1986 r., zaledwie ok. 30–40% produktów przemysłowych Shenzhen było eksportowanych. Aby zwiększyć skalę eksportu, rząd Shenzhen stworzył Plan Strategiczny Rozwoju Gospodarki Pro-eksportowej SSE obejmujący następujące działania [Shenzhen Museum 1999, s. 142]:

- zagraniczny marketing SSE Shenzhen,
- surową selekcję tych przedsiębiorstw, które eksportowałyby przynajmniej 70% swoich produktów,
- zdobywanie specyficznych typów inwestycji (dokonywanych przez przedsiębiorstwa działające na wielką skalę, zaawansowane technologicznie oraz zarabiające w obcej walucie).

W latach 1983–1986 nastąpiła roczna nierównowaga w handlu, wahająca się od 180 do 662 mln USD. Natomiast w 1987 r. wystąpił już dodatni bilans handlowy, który do 1994 r. wzrósł do poziomu 1,64 mld USD [Shenzhen Statistics Bureau 2002]. Wskazuje to na skuteczność zmian przeprowadzonych w ramach planu proeksportowego.

Z ulepszeniem środowiska inwestycyjnego wiązała się także konieczność poprawy infrastruktury w regionie. Wzorem Hongkongu, Shenzhen zdecydował się wprowadzić leasing ziemi zwiększający rządowe dochody, a tym samym dający możliwość pozyskania funduszy na lokalny rozwój. Wprowadzony został zatem w 1987 r. pierwszy w kraju rynek ziemi w SSE Shenzhen. Podczas gdy zyski z raczkującego rynku ziemi dostarczyły rządowi niezbędnego dochodu dla gwałtownie rosnącej populacji, możliwość transferu praw do użytkowania ziemi dyskretnie zmieniła strukturę gospodarki opartej na przemyśle i eksporcie poprzez podnoszenie kosztu ziemi i tym samym produkcji, co doprowadziło do „wypychania” tradycyjnych gałęzi przemysłu oraz przedsięwzięć o niskiej wartości dodanej. Rząd Shenzhen wykorzystał okazję do przyciągnięcia inwestycji przemysłowych z branż zaawansowanych technologii w celu unowocześnienia własnej struktury przemysłowej. Wraz ze zmianą struktury przemysłu nastąpiły znaczne inwestycje w formy typu *joint ventures* lub inwestycje bezpośrednie. Pod koniec lat 90. zagraniczne inwestycje bezpośrednie uległy przemianom z przemysłowych na nieruchomości, turystykę, handel i finanse.

Wprowadzenie rynku ziemi, połączone z reformami administracyjnymi i finansowymi, poddało nieruchomości działaniu mechanizmów rynkowych i przyspieszyło proces restrukturyzacji w SSE. W latach 1990–1994 ceny domów i sklepów wzrosły sześciokrotnie, a biur i fabryk około trzykrotnie [Zhu 1999, s. 1848].

Ważną częścią przemian, jakie zachodziły w Shenzhen, był ogromny napływ ludności, szczególnie pracowników tymczasowych przyjeżdżających z terenów słabiej rozwiniętych. W 1979 r. liczba ludności wynosiła zaledwie 0,31 mln, do tego ludność tymczasowa ok. 1500 osób. W 2001 r. całkowita liczba ludności wyniosła 4,69 mln, z czego 3,3 mln (72%) stanowiła ludność tymczasowa [Guangdong Statistical Yearbook 2002, s. 66]. W 1983 r. zaadaptowanych było zaledwie 20 km² łąd, a w 1997 r. liczba ta wzrosła do 299,47 km² [Shenzhen Municipal Government 1997]. Pokazuje to zarówno skalę urbanizacji, która wymaga odpowiedniego wzrostu infrastruktury i wielu decyzji administracyjnych zmieniających krajobraz miasta, jak i skalę inwestycji zagranicznych. Powyższym zjawiskom towarzyszył również oczekiwany przez władze wzrost gospodarczy.

W latach 1980–2001 roczny wzrost stopy PKB w Shenzhen wyniósł 38,9%, natomiast PKB *per capita* wzrosło ok. 72 razy. Podczas gdy roczne zarobki netto personelu i robotników podniosły się ok. 34 razy w okresie 20 lat, w tym samym czasie roczny przychód *per capita* wiejskiej populacji wzrósł ok. 65-krotnie. Natomiast sektor rolny, stanowiący 37% PKB w 1979 r., w 2001 r. spadł poniżej 1%.

Projektanci Shenzhen wykonali ogromną pracę o bezprecedensowym jak na ówczesne Chiny charakterze. Wprowadzając planowe reformy ekonomiczne, uwzględnili inwestycje zagraniczne, przepływ ludności oraz wynikające z tego problemy urbanistyczne. Przed eksperymentem w Shenzhen planiści miejscy w socjalistycznych Chinach nie zastanawiali się nad rozwojem miast. Ich głównym zadaniem było planowanie inwestycji finansowanych i zatwierdzanych przez centralne ministerstwa. Nie musieli zmagać się z licznymi problemami i dylematami wynikającymi

z gwałtownego wzrostu ludności, gdyż przepływ ludności był ściśle kontrolowany. Nie musieli również przejmować się przepływami kapitału, ponieważ inwestycje zagraniczne wówczas nie istniały, a rodzima gospodarka była centralnie planowana. Shenzhen miało jednak szczęście, przyciągając odważnych i śmiałych przedsiębiorców i planistów z różnych części kraju, którzy mimo nowych wyzwań zbudowali metropolię na miarę XX w. [Ng 2002]. Dane na temat tempa rozwoju miasta potwierdzają słuszność podjętych w tym okresie decyzji planistycznych.

Okres dynamicznego rozwoju specjalnej strefy ekonomicznej Shenzhen nie był jednak nieprzerwany. Podobnie jak pozostałe SSE założone w latach 1980–1981 przeżywała ona okresy stagnacji i trudności rozwojowych wywołanych zarówno przez zmiany na rynku globalnym, jak i przez decyzje chińskich władz. W kontekście narodowym i regionalnym specjalna rola SSE jako chińskiego „okna na świat” została zachwiana w 1987 r., kiedy to rząd centralny postanowił pogłębić otwartą politykę przez założenie większej ilości specjalnych stref ekonomicznych. W 1988 r. zamieniono w specjalną strefę ekonomiczną wyspę Hainan i tam skoncentrowano wysiłki inwestycyjne, ze względu na ambicje władz, aby stała się ona drugim Tajwanem. Z racji restrukturyzacji i wzrostu konkurencji, zarówno krajowej jak i międzynarodowej, Shenzhen musiało w połowie lat 90. opracować strategię „odkrycia się na nowo”. Obejmowała ona przede wszystkim promowanie miasta i pokazanie większemu gronu potencjalnych inwestorów, że jest to obszar wyposażony nie tylko w podstawową infrastrukturę, ale także rozwinięte otoczenie biznesu, a samo miasto jest miejscem nowoczesnym, o stabilnym i bezpiecznym społeczeństwie, przyjaznym środowisku oraz racjonalnym układzie przestrzennym z wszechstronną infrastrukturą [Shenzhen Municipal Government 1997, s. 1, 2]. Wprowadzono również zmiany mające przygotować SSE Shenzhen na przyjęcie inwestycji z branż bardziej zaawansowanych technologicznie. Między innymi w 1996 r. założono w Shenzhen New and High-tech Production Investment Services Company, której zadaniem było wspomaganie firm *high-tech* starających się o pozyskanie pożyczek bankowych.

Poprawa i promowanie klimatu inwestycyjnego przyniosły efekty i w latach 1993–2001 bezpośrednie zagraniczne inwestycje zwiększyły się dwuipółkrotnie [Shenzhen Statistics Bureau]. Poprawie uległy również inne wskaźniki ekonomiczne, np. w 2001 r. funkcjonowało w Shenzhen już ok. 1749 przedsiębiorstw przemysłowych, z czego 15,5% utworzył kapitał krajowy, 70,8% inwestorzy z Hongkongu, a 13,7% było zagranicznymi funduszami.

Jednak akcesja Chin do WTO w grudniu 2001 r. [Pieczonka 2012] i wzrost konkurencji ze strony innych obszarów oferujących podobne przywileje inwestorom zagranicznym zmusiły władze Shenzhen do dalszych reform i dostosowania planów rozwoju przestrzennego do standardów krajów najwyżej rozwiniętych, ponieważ rola tego typu czynników lokalizacyjnych wzrastała. Ważny aspekt tych zmian stanowi także rozszerzanie obszaru specjalnej strefy ekonomicznej. Przyciąganie nowych inwestycji i rozszerzanie już istniejących wymagają zwiększenia obszaru, na którym panują ulgi i przywileje związane ze SSE Shenzhen. Dlatego też dalszy roz-

wój SSE Shenzhen wymagał i nadal wymaga zwiększania jej terytorium. Takie rozszerzenie strefy nastąpiło 1 lipca 2012 r., kiedy to dzielnice Bao'an i Longgang zostały oficjalnie włączone do SSE. Tym samym strefa powiększyła się z 396 km² do 1953 km².

Obecnie Shenzhen ma stać się częścią *megalopolis* wraz Hongkongiem, Zhuhai, Makau, Kantonem i Foshan, gdzie połączone gęstą siecią nowoczesnej komunikacji obszary będą pełniły różne funkcje, uzyskując efekty synergiczne. Dla Shenzhen, które przeznaczają powyżej 4% PKB na badania i rozwój, zaplanowano rolę ośrodka innowacji. Odzwierciedla to widoczną obecnie w Chinach tendencję do łączenia różnych ośrodków w celu stworzenia aglomeracji, w ramach których poszczególne obszary mają pełnić różne funkcje. Często jest to poprzedzone projektami infrastrukturalnymi, takimi jak np. budowa autostrad, tuneli, tras szybkiej kolei, co generuje popyt na surowce, ale także podtrzymuje wzrost sektora budowlanego i wpływa na całą gospodarkę. Ponadto właśnie w specjalnych strefach ekonomicznych wprowadzane są pilotażowe projekty w zakresie ograniczania zanieczyszczenia środowiska [Mohiuddin i in. 2014], co stanowi odpowiedź na coraz poważniejsze problemy Chin w tym zakresie.

Dlatego też, zarówno Shenzhen, jak i pozostałe SSE w Chinach nadal stoją w obliczu licznych wyzwań. Nawet jeśli tracą one swój uprzywilejowany status w stosunku do pozostałej części Chin, ich konkurencyjność opiera się już na nowych źródłach, szczególnie na nowych technologiach. A jeśli projekty, których są częścią, powiodą się, ich rola dla rozwoju chińskiej gospodarki pozostanie znacząca, choć ponownie, jak już kilkakrotnie w przeszłości, ulegnie zmianie.

4. Chińskie specjalne strefy w Afryce

Obszary uprzywilejowane są również elementem strategii globalnej ekspansji Chin, jednak w tym wypadku są one ulokowane poza granicami kraju. W 2006 r. rząd ChRL zapowiedział utworzenie do 50 stref uprzywilejowanych poza granicami kraju, co miało stanowić element wdrażania strategii „Going Global”, a na forum Chińsko-Afrykańskim (FOCAC) zapowiedziano, że 3 do 5 z nich będzie zlokalizowanych w Afryce [Bräutigam, Xiaoyang 2011].

Współpraca między Chinami a krajami Afryki w zakresie tworzenia i zarządzania SSE rozwinęła się tak znacząco, że coraz częściej mówi się o „chińskich strefach w Afryce” [Bräutigam, Xiaoyang 2011]. W początkach swego istnienia współpraca gospodarcza i handlowa między Chinami i Afryką nakierowana była przede wszystkim na pomoc dla Afryki i nadal stanowi to jej ważny aspekt, jednak od tego czasu znacznie się rozwinęła. W październiku 1995 r. na dorocznej konferencji do spraw reformy pomocy zagranicznej został przedstawiony przez Komitet Centralny CPC plan utworzenia specjalnej strefy ekonomicznej dla współpracy Chin z Afryką.

W październiku 1998 r. została oddana do użytku Specjalna Strefa Ekonomiczna Suez założona wspólnie przez Chiny i Egipt. W marcu 2006 r. Ministerstwo Handlu opublikowało podstawowe wymagania i procedury dla chińskich zamorskich stref

współpracy gospodarczej i handlowej. W listopadzie 2006 r. na odbywającym się w Pekinie forum na temat współpracy Chin i Afryki prezydent Hu Jintao zainaugurował utworzenie I strefy współpracy ekonomicznej i handlowej w Zambii. Następnie 4 listopada 2007 r. powstała w Zambii strefa znana jako China Nonferrous Industrial Park. 16 września 2009 r. wspólnie uruchomiono strefę Jin Fei w celu rozwinięcia współpracy między Mauritiusem a prowincją Shanxi.

China Nonferrous Industrial Park jest oceniana jako wzorcowy przykład współpracy zagranicznej. Zajmuje 11,58 km² i koncentruje się na hutnictwie miedzi i kobaltu. Strefa w Lusace obejmuje obszar 6,7 km² i poświęcona jest głównie produkcji i przetwórstwu materiałów budowlanych, a jej centrum logistyczne i techniczne jest wykorzystywane w całym kraju. Strefa ta stanowi dobry przykład inwestycji w krajach afrykańskich, gdzie wiele wspólnych przedsięwzięć wspieranych przez środki zagraniczne nastawionych jest na eksploatację lokalnych surowców. Jednak chińskie inwestycje w specjalne strefy ekonomiczne w Afryce nie ograniczają się do kwestii związanych z pozyskiwaniem surowców, również na tamtym obszarze struktura inwestycji ulega stopniowemu unowocześnieniu.

Strefa Wolnego Handlu Lagos w Nigerii poświęcona jest budowaniu nowoczesnego, ekologicznego miasta otoczonego sferą przemysłową. Może ona służyć jako punkt odniesienia dla kierunków zamorskiego handlu Chin oraz tworzenia stref współpracy handlowo-ekonomicznej.

Wschodni Park Przemysłowy w Etiopii, powstały w wyniku inwestycji przez Jiangsu Yongyuan Investment Co Ltd, Eastern Industrial Park, znajduje się w stanie Oromiya, Jego idea opiera się na założeniu, że firmy lokują się na terenie Parku razem z własnymi biurami projektowania. Początkowo zorientowane były na hutnictwo, materiały budowlane i elektromechaniczne dla przemysłu przetwórczego nakierowanego na eksport, co odpowiada na główne zapotrzebowanie rynku Etiopii. W strefie tej rozwija się wielonarodowa i wielofunkcyjna kompleksowa współpraca międzynarodowa i handlowa.

Strefa Współpracy Gospodarczej i Handlowej Suez w Egipcie zajmuje powierzchnię 7 km². Jej funkcjonowanie nakierowane jest na przemysł włókienniczy i odzieżowy, przemysł lekki wytwarzający artykuły do codziennego użytku, a także hutnictwo. Do tej pory funkcjonowały tam także przedsiębiorstwa prowadzące własną działalność w ramach parku przemysłowego, wytwarzającego sprzęt do wydobywania ropy naftowej.

Współpraca gospodarcza i handlowa Chin i państw afrykańskich stwarza ogromne perspektywy rozwoju, które jednak kraje przyjmujące inwestycje muszą umiejętnie wykorzystać, aby nie pozostały one oderwanymi od reszty gospodarki enklawami. Utworzenie wspólnych specjalnych stref ekonomicznych umożliwia uprzemysłowienie Afryki, stwarzanie miejsc pracy i ułatwia wymianę handlową. Dla Chin stwarza możliwość pozyskania potrzebnych surowców, wyjścia z impasu po kryzysie finansowym, restrukturyzacji gospodarki krajowej i dostęp do nowych rynków zbytu [Bräutigam, Xiaoyang 2011]. Chińskim strefom w Afryce przypisuje się również

cele polityczne, w tym również tendencje neokolonialne. Obecna struktura chińskich inwestycji w krajach Afryki i profile stref nastawione na pozyskiwanie surowców częściowo potwierdzają te obawy, jednak dopiero przyszłość wykaże, czy pozostaną zdominowane przez eksploatację surowców, czy też będą ewoluować w sposób porównywalny do swoich chińskich odpowiedników, przynosząc korzyści rozwojowe wszystkim zaangażowanym stronom.

5. Zakończenie

Obecnie Chiny starają się przejść z gospodarki opartej na przemyśle ciężkim i silnie zanieczyszczającej środowisko do gospodarki opartej na wiedzy i przynajmniej w pewnym zakresie ekologicznych technologiach. Specjalne strefy ekonomiczne stanowią element tych procesów, szczególnie w odniesieniu do nowych technologii, jednak ich rolę należy ocenić jako mniej znaczącą niż w pierwszym okresie funkcjonowania. Nowego znaczenia mogą natomiast nabrać jako część połączonych siecią komunikacyjną *megalopolis*, jednak nie można jeszcze ocenić, czy będą one stanowiły porównywalną siłę napędową dla chińskiej gospodarki jak w latach 90. SSE.

Jednocześnie Chiny bardzo aktywnie włączają się w gospodarkę globalną. Kraj ten uznawany jest obecnie za jeden z najważniejszych motorów globalizacji, a jednocześnie głównych beneficjentów tego procesu [Woetzel i in. 2017]. W ramach czołowej inicjatywy mającej podnieść globalne znaczenie Chin – Pasa i Szlaku (Belt and Road Initiative – B&RI, zwaną także OBOR), dominują inwestycje infrastrukturalne. Inicjatywa ta znajduje się na zbyt wczesnym etapie, aby móc ocenić, czy będzie się opierać na inwestowaniu w ramach specjalnych stref ekonomicznych, jednak w leżących na tym szlaku krajach afrykańskich już funkcjonują liczne obszary uprzywilejowane, często powstające i funkcjonujące dzięki wsparciu Chin.

Podobnie jak pierwsze założone w Chinach SSE, w tym opisane szerzej Shenzhen, stanowiły eksperyment w zakresie wolnego handlu i wykorzystania mechanizmów rynkowych, tak nowe specjalne strefy ekonomiczne stanowią pole dla kolejnych eksperymentów, na rodzimym rynku w zakresie wspierania nowoczesnych technologii, a zagranicą – przyjmowania roli inwestora lub zarządzającego strefami w odmiennych uwarunkowaniach społeczno-ekonomicznych.

Chińskie władze wydają się rozumieć, że przyszłe tempo rozwoju gospodarki nie zależy już w tak dużym stopniu od czynników wewnętrznych, ale od sytuacji międzynarodowej. Rodzime specjalne strefy ekonomiczne, nawet połączone w znacznie większe obszary, mogą nie wystarczyć jako motory dynamicznego wzrostu dla całej gospodarki. Stąd inicjatywy mające na celu przededefiniowanie roli Chin na globalnym rynku i aktywne kształtowanie uwarunkowań globalnych, m.in. poprzez przeniesienie znanej z rodzimego rynku formuły tworzenia obszarów gospodarczo uprzywilejowanych poza granicami kraju. Przytoczone w niniejszym artykule opracowania wskazują, że Chiny dobrze wykorzystują szanse związane z budową kolejnych SSE, chociaż nadal niosą one ze sobą wyzwania.

Literatura

- Bell M.W., Khor H.E., Kochhar K., 1993, *China at the Threshold of a Market Economy*, International Monetary Fund, Washington, DC.
- Bräutigam D., Farole T., Xiaoyang T., 2010, *China's investment in African Special Economic Zones: Prospects, challenges, and opportunities*, Economic Premises, no. 5/2010, Poverty Reduction and Economic Management, World Bank.
- Bräutigam, D., Xiaoyang, T., 2011, *African Shenzhen: China's special economic zones in Africa*, The Journal of Modern African Studies, vol. 49, no. 1, s. 27–54.
- Brdulak J., Niedziółka D., 2000, *Specjalne strefy ekonomiczne i wolne obszary celne jako czynnik kształtowania innowacyjnej struktury przedsiębiorstw*, [w:] Brdulak J. (red.), *Przedsiębiorstwo w regionalnym środowisku innowacyjnym XXI wieku*, PTE, Warszawa.
- Budzowski K., 1999, *Ekonomika handlu zagranicznego*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości, Kraków.
- Chang L., 2006, *The Modern History of China*, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Durski A., 1988, *Strefy uprzywilejowane w gospodarce światowej*, Sprawy Międzynarodowe, nr 10.
- Guangdong Statistical Yearbook 2002, Statistics Bureau of Guangdong Province, National Bureau of Statistics Guangdong Survey Office, China Statistics Press.
- Jagiello A., 2000, *Specjalne strefy ekonomiczne i inne obszary uprzywilejowane w Chińskiej Republice Ludowej*, Azja-Pacyfik 2000, nr 3, s. 216–230.
- McGregor J., 1993, *Hong Kong tycoon aims to help bring foreign capital to China's heartland*, Wall Street Journal, January 26.
- Mohiuddin M., Regnière M.-H., Su A., Su Z., 2014, *The special economic zone as a locomotive for green development in China*, Asian Social Science, vol. 10, no. 18, s. 109–121.
- Ng M.K., 2002, *Sustainable development in the rapidly growing socialist market economy of Shenzhen. Bottom-up efforts and top-down policies*, DISP – The Planning Review, no. 151, s. 42–50.
- Pieczonka A., 2012, *Chińskie „Go Global”*. Dylematy i wyzwania dla Chińskiego Smoka, [w:] Marszałek-Kawa J., Gardocki S., (red.), *Azjatyckie strategie polityki międzynarodowej i regionalnej*, Szanghaj, s. 195–227.
- Pilarska C., 2009, *Specjalne strefy ekonomiczne w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
- Sang B.X., 1993, *Pudong: Another Special Economic Zone in China? An analysis of the special regulations and policy for Shanghai's Pudong new area*, Northwestern Journal of International Law & Business, vol. 14, no. 1.
- Shenzhen Government Online/General Info/History, www.english.sz.gov.cn.
- Shenzhen Municipal Government, 1997, *Draft of the Master Plan for Shenzhen Municipality*, [unpublished government document].
- Shenzhen Museum, 1999, *The History of Shenzhen Special Economic Zone*, People's Press, Beijing.
- Shenzhen Statistics Bureau, [różne lata], *Shenzhen Statistical Yearbook*, China Statistics, Beijing, <http://www.szstj.gov.cn>.
- Spence J.D., 1990, *The Search for Modern China*, Norton, New York.
- Tao Y., Yuan Y. (red.), 2016, *Annual Report on the Development of China's Special Economic Zones (2016)*, Blue Book of China's Special Economic Zones, Current Chinese Economic Report Series.
- Woetzel J., Lin D.-Y., Seong J., Madgavkar A., Lund S., 2017, *China's role in the next phase of globalization*, Discussion Paper, McKinsey Global Institute, April.
- Zeng D.Z., 2011, *How do special economic zones and industrial clusters drive China's rapid development?*, World Bank, Policy Research Working Paper 5583..
- Zhu J., 1999, *The formation of a market-oriented local property development industry in transitional China. A Shenzhen case study*, Environment and Planning, no. 10, s. 1839–1856.